

صباي: ۱

(نيسان ۱۹۱۷)

سنة: ۱

دار الفنون اجتماعيات دار المساعبي شرياندره

اجتماعيات مجموعه سمي

مدیر:

نجم الدين صادق

دار الفنون اجتماعيات مدرس معاونی

مدرجات:

نظري قسم

مقدمه * * *
اجتماعيات و فكريات ضيا كوك آلب
اجتماعياتده احصائي اصول احمد امين
اجتماعيات نه در نجم الدين صادق

عملي قسم

ملى اجتماعيات : اصول ضيا كوك آلب
فجورك نهى و منشأ لرى اميل دورقاي

استانبول — مطبعة عامره

۱۳۳۳

ملي اجتماعيات

(۱)

ملي اجتماعياتك ماهيتي

انسانه تعلق ايدن حادثه‌لر ايکي قسمدر: شعورلي حادثه‌لر، شعورسز حادثه‌لر. هر زمان شعورسز قالان حادثه‌لر [حياتي حادثه‌لر] در بونلردن [حياتيات] علمي بحث ايدر. داتما يا خود بعضاً شعورلو اوله بيلن حادثه‌لر [روحي حادثه‌لر] لردر. روحي حادثه‌لر بر طاقم طرز تحسسلر، طرز ادراک، طرز حرکتلردر که ايکي قسمه آيريلير: برنجيسي فردّه عضويتنک تلقين ايتديکي دويغولر و حرکتلردر که بونلره (فرديا روحي حادثه‌لر) دينيلير. بو حادثه‌لردن بحث ايدن علمه روحيات نامي ويريلير. ايکنجيسي فردلره منسوب اولدقلري اجتماعي زمرةلر طرفندن تلقين اولنان طرز ادراک، طرز عمللردر که بونلرده [اجتماعيا - روحي حادثه‌لر] دينيلير. بو حادثه‌لردن بحث ايدن علمده [اجتماعيات] نامي ويريلير. فردلره، منسوب اولدقلري اجتماعي زمرةنک تلقين ايتديکي طرز ادراک و عمللره (غننه) دينيلير. غننه ديني، اخلاقي، حقوقي، لساني، بديعي، اقتصادي، نامرليبه قسملره آيريلير. ديني اعتقاد و آينلر ديني غننه لردر. لساني، بديعي، اقتصادي قاعده لرده بو صنفلره منسوب غننه لردر. ماضيده کي منشألري اعتباريله بري برينه مربوط غننه لره هيئت مجموعه سنه (مدنيت) دينيلير. غننه لره متعدد ملتلر آراسنده مشترک اولديني ايجون (مدنيت) بين الملل بر ماهيتي حائردر. مشترک بر مدنيت مالک اولان ملتلرک مجموعه (مدنيت زمرة سي) دينيلير. بعضاً بر ملت بر قاج مدنيتک غننه لرينه تابع بناء عليه متعدد مدنيت زمرة لرينه منسوب بولونور. مثلاً عثمانلي تورک لري اسکي تورک مدنيتندن بر جوق غننه لري محافظه ايتدکلري کي صوکر اسلام مدنيتندن و بالاخره ده آوروپا مدنيتندن بر جوق غننه لره آملشدر.

غننه بر حسن يا خود قبح حکمي يعنى تعبير جديديله بر قيمت حکمي متضمن اولان بر طرز ادراک يا خود طرز عملدر. حالبوکه هر ملتك حسن و قبح حقنده حکم و برهن يعنى قيمت حکملرنده حاکم اولان و تماميله کندينه مخصوص بولنان بر اجتماعي وجداني واردر که بوکا عرف (Opinion) نامي ويريلير. غننه بين الملل اولديني حالده عرف تماميله مايدر. ذاتاً بر ملتي حصوله کتيرن عامللر کندی فردلري آراسنده کي «تعارف» دن

وہو فرد لرلہ باشقہ ملتارہ منسوب فرد لر آراسندہ کی (تنا کردن) دن عبارتدر . تعارف
عرفدہ مشارکت ، تنا کر ایسہ عرفدہ مہایت معناسندہ در . (الارواح جنود مجنۃ فما
تعارف منها اختلف وما تناکر اختلف) حدیث شریفی دہ بوحقیقی ناطقدہر . ہر ملت ،
خصوصی بر طاقم شرائط اجتماعیہ ایچندہ یاشادینی ایچون اونک کندینہ مخصوص قیمت
حکمہری یعنی عرفلری اولق طبعیدر . وملتک حقیقی وجدانی غنہ لرنده دکل عرفلرنده
تجلی ایدر . او حالہ بر ملتک غنہ لریلہ عرفلری آراسندہ تعارض حصولہ کلہ بیلیر .
بر غنہ ملتک عرفہ یا موافقدہ یا خود دکلدر . اگر موافق ایسہ اوکا (مؤسسہ) دینیلیر .
اگر موافق دکل ایسہ وملتک حیاتندہ ہیچ بر موقعی قلامش سہ اوکا (مستحانہ fossile)
دینیلیر . عرفہ موافقی قالمسادینی حالہ [بقیۃ الماضي فی الحال] قیلندن حال حیاتندہ
مترددانہ بر موقعی هنوز باقی ایسہ اوکا [پس زندہ Survivance] نامی ویریلیر . او حالہ
بر ملتک اجتماعی وجدانی آنجق مؤسسہ لرنده تجلی ایدر . مؤسسہ لر بین الملل دکل ، تمامیلہ
ملیدر . ہر ملتدہ کی عموم مؤسسہ لرک مجموعہ او ملتک [حرت Culture] ی دینیلیر .
حرت دہ عرف و مؤسسہ کی تمامیلہ ملی بر مہیتی حائر در . مؤسسہ مطلقاً بر غنہ نک عرفہ
موافقتیلہ حصولہ کلز : غنہ دہ موقعی اولمادینی حالہ عرفک قبولیلہ تشکل ایتیش مؤسسہ لردہ
واردہر . مثلاً مولد شریف فقہدہ ہیچ بر موقعہ مالک دکل ایکن بوکون جانی بر عبادت
حالی آلمشدر . بر غنہ بعضاً بر پردہ مستحانہ دیگر محلہ مؤسسہ حاندہ بولنہ بیلیر .
مثلاً فقہک عقوبات فصلی توردک عرفہ موافق اولمادینی ایچون تور کیدہ بر مستحانہ مہیتی
آلمشدر . فقط حجاز و یمن قطعہ لرنده ہنور بر مؤسسہ قیمتی محافظہ ایتیکدہ در . تعدد
زوجات غنہ سی تور کلر آراسندہ آنجق بر (پس زندہ) صورتندہ ابقای موجودیت ایتیکدہ در .
بر حرتک دروندہ دوغروندن دوغرویہ تشکل ایدن مؤسسہ لر اولمدینی کی بین الملل
مدینتلدن آلہرن عرفہ اویدیریلان غنہ لر دجی واردہر . بعضاً بر حرت متعدد مدینتلدن
غنہ لر آلہ بیلیر . مثلاً تورک حرثی (کہ عثمانی تورکاری آراسندہ تشکل ایتیشدر)
اوج مدینتدن غنہ لر آلمشدر : تورک مدینتی ، اسلام مدینتی ، اروپا مدینتی . عموم
مدینتلی و حرثلری مقایسہ ایدرک جمعیتلرک و مؤسسہ لرک تابع اولدییی قانونلری آریان
مجرد علمہ (مقایسہ لی اجتماعیات) دینیلیر . یالکز بر ملتہ عائد حرثک منسوب اولدینی
مدینتلدن نہ صورتلہ تمایز ایدرک ناصل خصوصی بررتک آلدینی وکندی شخصییتی
دائرہ سندہ ناصل تکامل ایتدیکنی آریان معرفتدہ (ملی اجتماعیات) دینیلیر .

مقایسه‌ی اجتماعی تمامیه شیئی اوله بیلدیکی ایچون مثبت بر علم ماهیتده در . ملی اجتماعیات آز چوق نفسیلکدن قورتوله مادینی ایچون اوتنه کنه نه قدر قوتلی بر صورتده استناد ایدرسه ایقسون دایما بر صنعت حکمنده قالیر .

مقایسه‌ی اجتماعیاتک شعبه‌لری اولان مقایسه‌ی دینیات ، مقایسه‌ی اخلاق ، مقایسه‌ی حقوق ، مقایسه‌ی لسانیات ، مقایسه‌ی اقتصاد ، مقایسه‌ی بدیعیات ده برر علمدر . کرک بونلرک و کرک عموم مدیتلر ایله حرثلرک مقایسه‌سیله اشتغال ایدن (عمومی اجتماعیات) ایسه اجتماعی علملرک اک مجرد واک عمومیسیدر . فقط ملی اجتماعیات کبی اونلک شعبه‌لری اولان ملی دینیات ، ملی اخلاق ، ملی حقوق ، ملی اقتصاد ، ملی لسانیات ، ملی بدیعیات ده صنعت ماهیتده در .

ملی اجتماعیاتک معیاری

هر عننه بدایتده ملی عرفه مستند بر مؤسسه ماهیتده در . بالاخره باشقه ملتلر طرفندن ده قبول ایدیلرک بین الملل بر ماهیت آنجه بین الملل عرفلر اولمادینی ایچون (عننه) صیره‌سنه کچر . بین الملل عننه مظروف‌سز بر ظرف حکمنده در . هر ملت کندی عرفتی بو ظرفه مظروف یا بدینی ایچوندرک عننه‌نک بوش بر ظرف اولدینی فرق ایدیلر مز . چونکه بین الملل ظرف ملی مظروفله برلشهرک عننه شکلندن چیقمش ، آرتق بر مؤسسه شکلی آلمشدر . بونک ایچون هر ملت بین الملل عننه‌لری ملی مؤسسه‌لر حاله قویه‌رق تمثیل ایدر . بوتمثل شعورسز بر صورتده یا بدینی ایچون کیسه فرقده اولماز حتی عننه مؤسسه شکلنه کچجه آز چوق تغیره اوغرادینی حالده بونی تمیز ایدن بولونماز . هر کس عننه اسکی شکلنده یا شامقده در ظن ایدر . یازی ، کتات و دارالتدریس اولمایدی بو حال غایت طبعی بر صورتده جریان ایده جکدی . فقط عننه‌لرک کتابلرده عیناً یا زلمسی و مدرسه ، مکتب کبی دارالتربیه‌لرده عیناً ادامه ایدلمسی بو طبعی تمثیله مانع اولیور . بناء علیه بوکی واسطه‌لرله تثبیت ایدیلن عننوی ظرفلر ملی مظروفدن عاری قاله بیلیر . مثلاً تورک حرثنده کی تورک عننه‌لری کتابلرده یا زلمادینی و بر مدرسه یا خود مکتبک حمایه‌سنه مظهر اولمادینی ایچون یا بوس بوتون اونوتولمش یا خود ملی عرفله اویه‌رق اونلرله برابر تکامل ایتمشدر . حال بوکه اسلام عننه‌لری اسکی مدرسه‌نک ، اروپا عننه‌لری اسکی مکتبک تقلیدچی محافظه‌کارلقلری سایه‌سند بونتلدن معاف قالمشدر . تورک حرثی اسکی

تورك مدنيتنى كندى حال حاضرينه اويدوردىنى حالده هنوز اسلام و آوروپا مدنيتلىرى
 تمثيل ايدمه مش بناء عليه تام بر حرث اوله رق تشكىل ايتمه مشدر . بو خدمتك ايفاسى
 ايچون ايكي عامل لازمدر كه برى يكي بر مدرسه ، ديكرى يكي بر مکتبدر . غننه لر برى
 فردى ، ديكرى اجتماعى اولمق اوزره ايكي نوع وجدان ايله تصادم ايدم بيلير . فردى
 وجدان شعوردر كه حواسك مشاهده لرى ديمكدر . كيفيتلى تميزدن عبارت اولان حواسك
 مشاهده لرى فردى تجربه لردر . غننه لك فردى تجربه لره مخالفتي تظاهر ايتدكجه بوندن
 (علمى تنقيد) دوغار بو تنقيددن مثبت علملرله برابر (عقل مجرد Raison abstraite)
 ديديكمز ملكه تكون ايدر . غننه نك مصادم اوله بيله چكى اجتماعى وجدان ايسه عرفدر .
 شعور ، اشيا ده كي كيفيتلى تميز ايدن برادراك ايسه عرفده اشيا ده كي قيمتلى تقدير
 ايدن باشقه تورلو برادراك كدر . كيفيتلك تميزى فردى ، قيمتلك تقديرى ايسه اجتماعيدر .
 شعورك مشاهده لرى فردى تجربه لر اولدينى كچى عرفك تجليلرى ده اجتماعى تجربه لريدر .
 غننه نك بو اجتماعى تجربه لره مناقض اولم سندن (حرثى تنقيد) ظهور ايدر . بونك
 نتيجه سى اوله رقدده مى معرفتله برابر [عقل سليم Bon sens] ديديكمز ملكه تولد
 ايدر . (قانت) عقل مجرد (عقل محض raison pure) عقل سليمه ده (عقل عملى
 raison pratique) نامنى ويرم شدر . قانت ، اجتماعى قيمتلك يعنى دين ايله اخلاقك ،
 استنادكاهى اولان مابعدالطبيعه ي عقل محض ايله هدم ايتديكى حالده عقل عملى ايله يكيدين
 انشا ايله مشدر . بوده كوسترر كه عقل مجرد غننه ايله فردى شعورك معارضه سندن وعقل
 سليم ايسه غننه ايله اجتماعى عرفك معارضه سندن حصوله كئشدر . بناء عليه حسن وقبحده
 يعنى قيمت حكملرنده (عقل مجرد) معيار اوله ماز ، اويالكنز شأيت حكملرنده (حاكمدر .
 غننه اساساً عرفدن مشتق اولدينى ايچون بو خصوصده معيار اوله بيلير سده ا كثر يا
 اصابتدن اوزاق قالير . چونكه غننه مى عرفى احتوا ايتديكى زمانلر يا بوش بر طرفدن
 يا خود مضر بر (پس زنده) دن عبارتدر . قيمت حكملرينك معيارى آنجق عرفدر ؛
 يا خود اونك واسطه سيله غننه نك تنقيد ايدلم سندن سلبى بر صورتده دوغان (عقل سليم) در .
 عقل سليمك اك فضلى تجليسه « دها » نامى ويريلير . داهيلر عقل سليمده صوك درجه يى
 بولانلر يعنى عرفى اك واضح بر صورتده دويانلر وياشايانلردر . عرف خلقك وجداننده
 منتشر بر شعاعلر حزمه سى كيدر بو شعاعلر حزمه سى بر عده نك محراق نقطه سنده تكاثف
 و تمرکز ايتدكجه محرق بر شعله ماهيتنى آله ماز . داهينك روحى ايشته بو عده حكمنده در .
 داهى اجتماعى كونه قارشى طوتولش بر برتوسزد برتوسزك ياقيجيلنى كونشدن كلديكى

کې داهينک مؤثرې ده عرفه تجلیکاه اوله سندن نشئت ایدر. عقل سلیمک ایجاباتی صرف
 عملی بر صورتده اجرا ایدنلرده (قهرمان) نامی ویریلیر. داهیلر نظری قهرمانلر،
 قهرمانلر عملی داهیلر در. عقل سلیمی دها آز بر مقدارده حائز اولانلرده (عارف) نامی
 ویریلیر. ملتک ممثللری، داهیلری، قهرمانلری و عارفلریدر. ملی انموذجی وسطی
 انموذجده کورمک خطا در، اونی آنجق دهائی انموذجده آرامق لازم کلیر. وسطی
 انموذج فردی وجدانلرک محصله سنی کوستر، اجتماعی وجدانی، ملی شخصیتی قطعاً اراهه
 ایدم. بر ملتک کزیده لری داهیلری، قهرمانلری، عارفلریدر. عالمر، متفکرلر تحصیل
 واسطه سیله بر طاقم هنرلر اکتساب ایتیش کیمسه لدر. بسیط روحی انسانلر چالیشهرق
 عالم یا خود متفکر اوله بیلیر. فقط داهی، قهرمان، عارف اوله ماز. بناء علیه عالمر و متفکرلر
 اکر آریجه عقل سلیمده مظهر دکل ایسه لر - ملتک کزیده لرندن معدود اوله مازلر
 اولنر عقل مجرد مالک اولدقلری ایچون علمی و فنی ایشلرده بویوک خدمت لر ایفا ایدم.
 بیلیرلر. فقط عقل مجرد قیمت حکملرنده معیار اوله مایه جنی ایچون اولنرک نه فکرلری
 نه ده حرکتلری ملی اجتماعیاتده بر مقیاس اوله ماز. علم متخصصلری ایچنده قیمت حکملرینه
 دائر سوز سویله بیلجک اولنلر آنجق مقایسه لی اجتماعیاتک متخصصلریدر. چونکه
 بولرده تدقیقلرینی عقل مجرد طریقله اجرا ایتمکه برابر موضوعلری عقل سلیمدن یعنی
 اولنک منبعی اولان عرفدن عبارت اولدینی ایچون بو خصوصده اک زیاده صلاحیتدار
 اولان کیمسه لدر. ملی انموذج، برده فردی روحلری اجتماعی روح ایچنده اریتن بویوک
 تجمللرده یعنی بحرانی آلنلرده تجلی ایدر. مثلاً تورکک، ملی انموذجی اک بارز صورتده
 چناق قلعه مدافعه سی آننده کوروندی. سکون زمانلرنده یاشانیلان حیات، ملی حیات
 دکلدر. اوزمان آنجق فردی حیاتلر یاشانیلیر بونک ایچوندرکه داهیلر، قهرمانلر سکون
 زمانلرنده ظهور ایتمز. بویکیلر، آنجق بحرانی زمانلرده تکون ایدر. مستثنا احوال
 و وقایع فردیتی اونوتدیرر. او آلنلرده فردلر اجتماعی غلیان ایچنده آنجق ملی حیاتی یشارلر
 سکون زماننده فردلر قیمت حکملرنده لاقید کورونه بیلیرلر. حال بوکه بحران زمانلردن
 . تشکل ایدن [Foule] لر توجه استدکلری بر موضوعی یا تقدیس یا خود تلین ایدرلر.
 دوشونجه لری ایمان، فکرلری مفکوره، نیتلری عزم، تمایللری وجد قوتی آلیر.
 بحران عادتا اجتماعی بر خردمین کبی در؛ اجتماعی دویغولری بارز برشکه صوقان بر قوه
 مکبریه مالکدر باشقه و قتلر کیزلی قالان ملی عرفلر بو دقیقه لرده واضح بر صورتده
 تظاهر ایدر. ملی عرفلریمزک تجلیسی دیمک اولان یکی تورک اقباهنک منبعلرینی آراسه ق

یونان محاربہ سنہ قدر چیمہ من لازمدر . او محاربہ روحزده کیزی بعض قوتلرک میدانه چیمسنی انتاج ایتدی . ما کدونیا چتہ لریله مصادمه ایدن اوردونک وبوحاله سیرجی اولان روم ایلی اھالیسنک روال ملاقاتی اوزرینہ ہیجانہ کلی غایت طیبی بر حرکت ایدی . ۱۰ تموز ، ۳۱ مارت ، طرابلس غرب بالقان محاربہ لری ونھایت بوکونکی جهان حربی بزده برچوق ملی جریانلرک دوغمہ سنہده سبب اولدی . اوحالده ملی عرفک بر معیاری کزیده لر ایسه دیگر معیاری ده بحران زمانلرنده کی ملی تجلیلدر .

ملتک عقل سلیمی آنجیق اویله انسانلرده واوکی آنلرده تظاهر ایدر . عقل سلیم سلیق بر صورتده داهیلرده ، عارفلرده تجلی ایدرسده بوکافی دکلدر . بوملکینی اصولی بر صورتده اکتساب امکافی ده موجود اولمالیدر . اگر بوامکان بوق ایسه ملی اجتماعاتک اصولی بوقدر دیمک اولور . عقل سلیمه مالک اولق عرفی طانیق یعنی مؤسسہ لری مستحائہ لرله پس زندہ لردن آیرمق دیمکدر . اوحالده مسئلہ نک اساسی (عرف ومؤسسہ لر ناصل آرانیلیر ؟) مادہ سندن عبارتدر .

ملی اجتماعاتک اصولی

(۱) ملی اجتماعات اصولنک برنجی قاعده سی تعارف اصولیدرکه اساسی ، برملتک متخالف جریانلری آرسندہ (مشترک نقطہ لری آرامق) در . برملتہ بری برینہ مخالف برقاچ اجتماعی حرکت بولونورک یکدیگریله مبارزه ایدرلر ؛ بو حرکتلر اکثر اساسلرده متخالف اولدقلری حالده بعض اساسلری جملہ سی قبول ایدہ بییلرلر . ایشته بومشترک نقطہ لر ملتک عرفہ موافق اولان اساسلر دیمکدر . مثلا مملکت مزده تورکیلیک ، اسلامچیلیق ، عصر جیلق ناملریله اوچ اجتماعی حرکت موجوددر . بونلر ملتیزک منسوب بولندینی اوچ مختلف مدنیتک امتزاج ایدہ میہرک حالا بری بریله مجادلہ ایتدکلرینی کوسترن جانلی دلیلدر . بو حرکتلرک اوچی ده عنعنہ جیدر . مع مافیہ بو اوچ زمرہ عینی ملتہ منسوب اولدینی ایچون آرالرنده مطلقا تعارف موجوددر . کرک کندی آرالرنده کی تعارفلری ، کرک باشقہ ملتہ قارشلی اولان تناکرلری کوسترک ہبسی عینی عرفہ مشارکدرلر . برملتک ایچندہ کی زمرہ لر متصل قابلدہ کی مایع کیدر بومایع ناصل موازنت حالندہ بولونورسہ اوزمرہ لردہ دائما تعارف حالندہ بولونورلر . فقط عرف وجدانلردہ کیزی برحادہ اولدینی میداندہ تظاهر ایدن آنجیق عنعنہ لر بولوندینی ایچون برجمیتک فردلرینہ

خارجدن باقيلنجه روحلرندەكى مشابەت كورولمەك يالگىز فكرلرندەكى مابەنت كورولور .
 بونكلە برابر اكثريا بواوچ حر كندن برينه منسوب بعض غنەلر ك ديكرا ايكيى طرفدن
 قبول واستعمال ايدلديكى واقعدر . اوحالده بعض غنەلر ، هانكى مدنيتە منسوب اولورسە
 اولسون اوچ زمرەك مشترك اساسلى صرەسنە كيرمش يعنى مؤسسە اولش ديمكدر .
 قولاي اولديني ايچون اول لسان بختى اله آلم : تلفون ، تليفون ، صالون كى برطاقم
 اجنبى كەلەر واردركە كرك اسلاجيلر ، كرك توركييلر طرفدن استعمال ايدلەكده در .
 اوحالده بونلر مؤسسە ماهيتتى آملشدر برچوق عربى ، فارسى كەلەر واردركە توركييلرجه
 لسانك غنەلرلى صرەسنە كچمشدر :

كتاب ، ملت ، دولت ، كەلەرى كى كە بونلرە مؤسسە ماهيتدە در . توركييلر بو كى
 كەلەرى آتەرقى يرەنە تورك جزرندن كەلەراقامە ايتكى دوشونمورلر . اسلاجيلر وعصرجيلر
 عثمانلى توركچەسندە مستعمل اولان تورك كەلەلرني لساندن آتمەنى ايسە هيچ خاطرلرينە
 كيرمەمشلدر . اوحالده لسان ساحەسندە بواوچ زمرە آراسندە برچوق مشترك نقطەلر
 يعنى مؤسسەلر وار ديمكدر . بونك سببى ايسە (لسانى عرف) دن عبارتدر . تورك
 اصلدن اولان هر كەلە عثمانلى توركچەسە كچمەمشدر . لسانى عرفك قبول ايتمديكى برچوق
 تورك كەلەرى عثمانليجه دن آتمشلىرى يعنى مستحانە حالنى آملشدر : صايرو ، سوجى ، كوزكو
 كەلەرى كى بعض توركچە كەلەردە لفظدە ياخود معنادە بر تغيرە اوغرايەرق عثمانليجه يە
 كچمشلدر : (اولوك ، اولو) (ساريغ) صارى ، (اولوغ) اولو ، (اردم ، يوردام ،
 تنكيز ، دكز) شكللرني آملشدر . بونك كى عربجه نك عجمجه نك دە بوتون كەلەرى لسانزدە
 قوللانيله ماز . بونلر ايچندە آنجق لسانى عرفك قبول ايتديكى كەلەر استعمال ايديله بيلير .
 بو كەلەردە اكثرينلە لفظ ياخود معنى اعتباريله تحوله اوغرايەرق لسانزدە كچمشلدر .
 زردبان : مردبون چارجوبە : چرچيوە ، غربال : قالبور ، ذفاق : صوقاق كەلەرى كى كە
 بونلر برنجيلرى مستحانە ايكنجيلرى مؤسسە در . اجنبى كەلەردە عيني شرطە تابعدر .
 بو اوچ زمرە آرمەسندە مشترك نقطەلر موجودتى عرفيلكن كلدديكى كى آرالرندەكى
 اختلافدە غنەلە جيلكدن دوغار . مثلاً غنەلە جى توركييلر اولوغ ، كوزكو كى عرفك قبول
 ايتمديكى كەلەرى يعنى مستحانەلرى استعمال ايدنجه ديكرا ايكي زمرە بوكا قارشى عصيان ايدر
 غنەلە جى اسلاجيلر (دقت) كەلەسنى انجه لك معناسندە قبول ايدەرك اونك يرەنە (تحديق)
 ياخود (التفات) كەلەلرني قوللاننجه ديكرا ايكي زمرە بونى خندە ايله قارشيلار ياخود يە
 عيني زمرە زردبان ، چارجوبە ، ذفاق ، غربال كى كەلەرى اسكى شكلندە قوللاننجه عيني

نتیجہ یہ ہدف اولورلر ، عینی جزا اجنبی کلمہ لر حقنہ دہ تطبیق اولونور . لسانمزدہ مستعمل اولیان اجنبی کلمہ لر قوللانلر (عربہ سوداسی) ندہ کورولدیکی وجہلہ کندیلرینی کولونج یاپارلر . یاخود پارسہ (پاری) اوروپایہ (اوروپ) جیقارہ (سیغارہ) دینیلرسہ عینی حالی آلیرلر . بومثال کوسترکہ (تورک حرثی) ایلہ (تورک مدنی) آیری آیری شیلردر : تورک مدنی اسکی تورک غنہ لرینک مجموعیدر . تورک حرثی ایسہ بوکون عثمانی تورکارینک عرفدہ یاشایان مختلف المنشا مؤسسہ لرک مجموعیدر . تورک مدنی جیلری تورک غنہ جیلری دیمکدر . تورک حرثی جیلری ایسہ تورک غنہ جیلری دیمکدر . لساندہ کوردیکمز بوفرقی دیگر ہر نوع مؤسسہ لرہ دہ تطبیق ایتدیکمز صورتدہ مدنی تورک جیلری ایلہ حرث تورک جیلری آراسندہ کی بویوک فرق میدانہ چیقار . وحرث تورک جیلرینک اسلامجیلر و عرصہ جیلر ایلہ غایت قولای اشتلاف ایدہ بیلہ جکلری آکلاشیلیر . برملتی وجودہ کتیرن عاملر تعارف ، و (تناکر) اساسلری اولدینی ایچون بین الملل مدنیلردن آلان غنہ لر مطلقا عرفہ اویہ رق مؤسسہ ماہیتہ کیرمش بولونور . ملی مؤسسہ لر غنہ لرک بین الملل شکلرندن مطلقا آز چوق فرقلی بولونور . اوحالہ (ملی حرث) شعورلو برحال آلامش اولسہ دہ موجوددر . یالکزاونی بین الملل مدنیلردن تمیز ایدہ رک شعورلو برحالہ کتیرمک لازمدر . بونک ایچون دہ عرفدہ یاشایان مؤسسہ لری عرفدہ یاشامایان پس زندہ لردن آیرمق ایجاب ایدر . ایشته برملندہ کی متباین زمزمہ لرک مشترکا قبول ایتدکلری غنہ لر عرفدہ یاشایان ملی مؤسسہ لر دیمک اولدینی ایچون بونلری بولقلہ ملی عرفی و ملی حرثی طائیش اولورز .

(۲) تناکر قاعدہ سی . — ملی اجتماعیات اصولنک ایکنجی قاعدہ سی دہ عینی مدنیّت زمزمہ سنہ منسوب مختلف ملتلرک مؤسسہ لری آراسندہ کی آشکار یاخود کیزلی مباتیلری آراقدردر . بوصورتلہ مشترک برغنہ نک مختلف ملتدہ نہ کی تحوللرہ اوغرا دینی و بری برینہ بکزمہ مین فاصل مؤسسہ لری دوغوردینی میدانہ چیقار . برمدنیّت منسوب ملتلر ظاہردہ بری برینہ بکزمہ دکلری حالہ ، حقیقتدہ یکدیگرینہ مباتیلرلر . بونی کورمک ایچون غنہ لرک مشابہتہ الدائمہ رق ، مؤسسہ لرک مباتیتی آرا مق اقتضا ایدر .

مثلا آوروپا مدنیّت آوروپا ملتلی آراسندہ مشترکدر . بونکلہ برابر آلمان ملتی کندینہ مخصوص اولان دینی ، اخلاقی ، حقوقی وجدانلری ، بدیعی ولسانی ذوقی ، علمی واقضادی اصوللری دیگر ملتلرک بوکبی عاملرندن تمیزہ جالیشمقدہ در . ایشته بوتیمیز عملیلری نتیجہ سنہ درکہ آلمان حرثنک یعنی آلمان عرفنک حقیقی میدانہ چیقمقدہ در .

بونك كې عثمانلى توركى ده، كندى مؤسسەلرينك كرك دېكر تورك شعبەلرندن، كرك سائر اسلام قوملرندن واوروپا ملتلرندن هسانكى فرقلرله آيرلديغنى آراماليدركه مىلى عرفلرني تمیزه وملى حرثى شعورلو برحاله كتيرمكه موفق اولسون.

(۶) احصائيات اصولى. — قيمت حكملرينك يعنى اجتماعى قاعدهلرك نفوذ وقوتى اولچمك ايجون ده المزدہ برواسطه واردركه احصائيات اصولندن عبارتدر. عىنى مدنيتە منسوب مختلف ملتدە عىنى غنەيە نه نسبتدە رعايت ايدلديكى احصائيات رقلريله تعين ايديله بيلير. بواحصائى رقلرك مقاييسيله عىنى غنەنك مشترك برمدنيتە منسوب ملتلك عىنى درجەدە مطاع اولمادىغى تظاهر ايدر. بو طريق ايله ده هر ملتە مخصوص عرفلر، غايت شئى بر صورتدە تعين ايديله بيلير.

ملى اجتماعيات اصولنه بوسايدىغى قاعدهلردن باشقه دېكر قاعدهلردە علاوه ايديله بيلير. بز شيمدليك بورادە بوقدريله اكتفا ايدىيورز. مع مافيه، مىلى عرفلرى تعين ايدە بيلمك ايجون هر شيدن اول آلمەسى لازم كلن بروضيت واردركه شوندىن عبارتدر: مىلى عرفلرى آرايه جق بر متحرى، ملتك منسوب اولديغى مدنيتلردن هيچ برينه انحصارجى بر صورتدە طرفدار اولماليدر. مثلاً عثمانلى توركنك مىلى عرفلرني تعين ايتمك ايستەينلر نه اسكى تورك مدنيتك، نه اسلام مدنيتك، نەدە آوروپا مدنيتك انحصارجى بر طرفدارى اولماق لازم كلير. چونكه غنە جيلر جانلى عرفلرى كوره منزلر. بوندن باشقه، عرف، رسى قوۋ مؤيدەلرە استناد ايتديكنى، بلكه رسى قاعدهلر معنى قوۋ مؤيدەلرني عرفدن آلدېغى خاطر دن چيقارماق اقتضا ايدر. عقيدەلر وقانونلر، عرفه مباین اولدقلى دقيقەدە معنى قوۋ مؤيدەلرني غائب ايدرلر، بناءً عليه آرتق اوزون مدت مادى بر قوۋ مؤيدەيەدە مالك قالە مازلر. بوكې مؤسسەلر كنديلكندن ترك اولونديغندن «عدم استعماله اوغرامش» عد اولونورلر. مىلى اجتماعيات اصولندە اك بويوك تەلكە، عرفى عادت contume وتعامل moeurs ايله التباس ايتدرمكدرك. عادتك وتعاملك مقبولىدە، مردودىدە موجود اوله بيلير. بونلر عرفه موافق بولوندىقه مقبول، مخالف بولوندىقه مردود ماهيتنى آليرلر. بناءً عليه عادت وتعامل غنەلر زمرەستە منسوبدرلر. قرآن كريمده كى عرف فرانسزجەدە كى (opinion) كلمەسنك مقابليدر. بر ملتك عرفى يعنى (opinion) ى، ايجندە ياشادىغى زماندە كى اجتماعى وجدانيدر بواجماعى وجدان ايسە يالكىز مقبول اوله بيلير، مردود اوله ماز. كلە جك مقاله دە بوجهتى توضيح ايدە جكز.

(۳) تأليف قاعدهسى: بر ملت، عرفدە مشارك بر هيئت اولديغى ايجون اونك ايجندە كى

متباین زمرہ لر تألیف اولئہ بیلیر . بو تألیفی یاہہ بیلیمک ایچون اولا او زمرہ لرک مدینتیجی وحرثیجی شکلرینی آیرمق لازمدر . مثلاً اسلامجیلکک مدینتیجی شکلکی فقہجیلقدرد . حال بوکے اسلامجی اولمق ایچون مطلقا فقہجی اولمق اقتضا ایتمز . فقہ اسلامیتک ایکنجی عصرندہ ظهور ایتمش مدرسوی برغنہدر . اسلامیتک الک عالی زمانی فقہک ظهورندن اولکی زمان اولدینی کبی عصر حاضرده فقہہ تمامیلہ تابع اولمیان بر اسلام حیاتنک یاشاندیغنی ده کوریورز . صدر اسلامده فقہی قبول ایتمهین اهل حدیث ، کلامی قبول ایتمهین متقدمین وبالاخرہ فقہ ایله کلامک (قال) ی رینه (حال) ی اقامه ایدن متصوفہ جانی بر اسلام حرثی یاشامشلدرد . بونلرکی نیچون بو کونک عرخیلری ده جانی بر اسلام حرثی یاشامایه سینلر . مثلاً تورکجیلکک مدینتیجی شکلکی تورہ جیلکدر . حال بوکے (تورہ) دن اول بر تورک مدینتی اولدینی کبی بالذات تورہ ده کول تکین کتابه سیله قودا تقو بیلکده ، جنکیزک یاساسنده ، تیمورک توزوکلرندہ ، فاتح و سلیمانک قانوننامه لرندہ باشقہ باشقہ شکلر آلمشدر . بوندن باشقہ عثمانلی تورککرینک یاشادینی بو کونکی حرثی حیات ده بوتون تورکلر آراسنده تعم ایدرہ کی یکی بر تورک مدینتی میدانہ کتیرمکدهدر . او حالده اسلامجیلق فقہجیلق دیمک اولمادینی کبی تورکجیلکک تورہ جیلک دیمک دکلدر . بونک کبی عصرجیلنی ده مطلقا آوروپاجیلقدن عبارت صانمایلدر . معاصرلاشمق باشقہ شی ، آوروپالاشمق ایسه باشقہ شیدر . بوایکی مسلک آراسنده یاقینلق وار ایسه ده عینیت یوقدر . او حالده فقہجیلق ، تورہ جیلک ، اوروپاجیلق تألیف اولئہ ماز . چونکے بونلرک اوچی ده غنہجی و تقلیدجیدر . حال بوکے حقیقی اسلامجیلق ، حقیقی تورکجیلک و حقیقی عصرجیلق اساساً ملتک شعورسز وجداننده مؤتلف بر صورتده برابر یاشادقلری ایچون شعورلو بر شکلده ده تألیف اولئہ بیلیرلر .

(۴) استشهاد قاعده سی : بعض غزته لر و مجموعہ لر (استخراج Enquete) طریقہ اجتماعی تمایللری آ کلامغه چالیشیرلر . ملی وجدان وسطی انموزجدہ تجلی ایتمدیکی ایچون بو واسطه ایله اجتماعی حقیقتلر الہ ایدیلہ مزہ ملی وجدان آنجق داهیلرده ، قهرمانلرده ، عارفلرده تجلی ایدر . او حالده استخراج آنجق بوکی ذاتلردن یاییلمایلدر . مع مافیہ استخراج بونلرہ تخصیص ایدلدیکی صورتده ده تلقین نتیجه سی اولہ رق کندی دویغولرندن زیاده اوآندہ کی ذهنی مطالعہ لرینی بیان ایدہ بیله جکلری ایچون بو واسطه دائما فائده لی اولماز . بوندن باشقہ بونلردن بعضیسی بر حیات بولونمادینی ایچون رأیلری صوریلہ ماز . حالبوکے بوکی ذاتلر بر طاقم صمیمی دقیقه لرده تکلف و تصنعہ دوچار اولقمیزین بعض سوزلر

سولئشار و ايشلار يامشلدور كه مى اجتماعيات فقطه نظرندن غايت قيمتليدر . ايشته بوكي سوزلرى و طرز حركتلى و نتيقه اتخاذايتمك طريقته (استشهاد) اصولى دينليز . مثلا تامق كالدن مى اجتماعيات ايچون برچوق استشهادلر يابه بيليرز . اونك تنظيمات حركتى عينيله قبول ايتمه مەسى ، ۹۳ قانون اساسيسى يابيليركن (حقوق حكمرانينك عافطەسى لزومنه دائر) عبدالحميدە مكتوب يازمى مى وجدانك تجليلرندن معدوددر . بويوك آدملىردن باشقه بويوك بحرانلرده استشهاد ايچون بررونيقه تشكيل ايدر . مثلا ۳۱ مارت حادثەسى حكمدارە ، توركلكه واسلاميته قيمت ويرمەك ، اتحاد عناصر فكرينه بويوك براهميت عطف ايتمك حركتلىرине قارشى مى برتظاهر عد اولنه بيلير .

(۵) ملتك انموذجنى تعيين قاعدهسى : مقاييسلى اجتماعيات جمعيتلى برطاقم جنسلره و مرجنسىده برطاقم نوعلره آييره رق اجتماعى انموذجلر حصوله كتيرو . بوصورتله هرملت هرهانكى بر اجتماعى جنسك برنوعنه منسوب اولمق لازم كليز . هر اجتماعى جنسه ونوعه الويريشلى اولان عرفلر و مؤسسەلر وبونلرك تابع اولديني قانونلر معلوم اوله جنى ايچون برملتك جنسى ونوعى تعين ايدنجه عرف و مؤسسەلرينك ده اكلاشيلمەسى لازم كلور . بوصورتله مؤسسەلر ايله مستحانەلر و پس زندهلر قولايجه تفريق اولنه بيلير . جمعيتلر ، عشيرتلر و دولتلر ايكي جنسه آيريلير .

دولتلر ، مدينه ، سلطنت و عصرى دولت ناميله اوچ نوعه تفريق اولونور . توركلر اسلاميتدن اول اسياده مدينەلر حالنده ايديلر . عثمانيلر دورنده بر سلطنت empire تشكيل و سيار مدينەلر حالنده بوى بكلرى يرينه سنجاق بكلرينى اقامه ايتديلر . تنظيمات و انقلابله باشلايان حركتلر ايله عثمانلى توركلرى عصرى بردولت اولمغه باشلاديلر . عصرى دولت شارع برحكومته ، مستقل برحرثه ، مى بر اقتصاده مالك اولان جمعيت ديمكدر . توركلرك بووضعيتى تعين ايدنجه آرتق هانكى غنەلرك پس زنده ماهيتنى آلدينى وهانكى غنەلرك مؤسسە حكمنه كچديكى قولايجه اكلاشيله بيلير . عرف و مؤسسە سالم اولان اجتماعى حادثەلردر . مستحانەلر ايله پس زندهلر ايسه مرضى حادثەلردر . مى اجتماعياتك وظيفەسى مستحانەلرك يكيدين جانلانمەسنه ميدان ويرمەك ، پس زندهلرك ازاله سنه و مؤسسە لرك تقويه سنه چاليشمقدردر . فقط بعض كره عرف و مؤسسەده مرضى اوله بيلير . بر ملتده بعض مؤسسەلر برعارضيه اوغرامق دولاييسيله وقفە تكامله دوچار اولور ، بو صورتله او مؤسسەلر ملتك منسوب اولديني اجتماعى نوعده بولونمەسى لازم كلن درجه تكمله واصل اوله ماز . بناء عليه وقفە تكامله اوغرامق سائقەسيله بعض عرفلر و مؤسسەلر

پس ماندہ arriéré قالیر . مثلاً بزدہ دین ساحہ سندہ تقسیم اعمال حصولہ کلیدیکی یعنی زاهدلر و فقیہلر دینی وظیفہلرینی اختصاص دائرہ سندہ ایفا ایتدکری ایچون هر کس کندینی زاهدلرہ و فقیہلرہ مخصص وظیفہلرہ مکلف ظن ایدر . مملکت مزده دینی لا ابالیکیله برابر تعصب و ریانتک حکمران اولسی بوندندر . ملتک هانکی نوعه منسوب اولدیغنک بیانمہ سی بوخستہ لغت تداو یسنی ده تأمین ایدر .

اجتماعیات مدرسی

ضیا کوک آکب

